

Juridisk vägledning för välfärdsteknik

En juridisk vägledning för användning av välfärdsteknik enligt socialtjänstlagen

Sveriges
Kommuner
och Regioner

Förord

Kompetenscenter välfärdsteknik vid SKR är en nationell stödfunktion med syfte att ge kommuner bättre förutsättningar att verksamhetsutveckla med stöd av digitalisering inom den kommunala vården och omsorgen.

Som ett led i det arbetet har kompetenscentret tagit fram denna vägledning om de juridiska aspekterna för insatser enligt socialtjänstlagen och som utförs med stöd av digital teknik/välfärdsteknik vid främst omsorg om äldre och personer med olika funktionsnedsättningar. Den juridiska vägledningen kan också vara ett stöd vid användning av digital teknik för personer som omfattas av insatser enligt lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, men fokus i texten är på digital teknik inom äldreomsorgen.

Vägledningen berör ett flertal kontroller som måste genomföras och dokumenteras för att säkerställa att välfärdsteknik är tillåten inom ramen för socialtjänstens insatser. Vägledningen berör inte användning av kamera eller annan välfärdsteknik som en skyddsåtgärd, det vill säga utanför ramen för ett beslut om insats och genomförandeplan. Rättsläget är inte tillräckligt tydligt för att kunna ge vägledning om när en kamera används som en ren säkerhetsåtgärd.

Frågor om vägledningen kan mejlas till SKR på e-post info@skr.se

Stockholm juni 2024

Johan Kaarme

Avdelningschef

Avdelningen för vård och omsorg

Innehåll

1.	Inledning	4
2.	Integritetsskyddsmyndigheten om kameraanvändning inom socialtjänsten	7
3.	SKR:s bedömning	8
4.	Vägledning	10
4.1.	Ansökan om bistånd	10
4.2.	Digital tillsyn i ordinärt boende	10
4.3.	Digital ledsagning	11
4.4.	Digital teknik i särskilt boende	11
4.5.	Kamera, mobilt trygghetslarm eller sensorteknik?	12
4.6.	Information, samtycke och dokumentation	13
4.7.	Behandling av personuppgifter	14
4.8.	Skyltning	15
4.9.	Läkemedelsautomater	16
4.10.	Företrädare för den enskilde	17
4.11.	Dataskyddskonsekvensbedömning	18
5.	Kom-ihåg lista	22

1. Inledning

I socialtjänsten och den kommunala hälso- och sjukvården används alltmer digitala lösningar/välfärdsteknik för insatser till äldre och personer med funktionsnedsättningar.

Riksdagen har i en proposition (prop. 2022/23:131) beslutat om en ändring i socialtjänstlagen (2001:453) som förtydligar möjligheten att använda digital teknik när insatser ges i form av hemtjänst eller boende i särskilda boendeformer för äldre. Exempel på digital teknik som anges i propositionen är trygghetslarm med GPS-funktion och kamera för tillsyn i bostaden. Den digitala tekniken får bara användas utanför den mänskliga kroppen.

Ändringar i lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten har också införts för att stärka skyddet för personuppgifter. Bland annat har vissa bestämmelser om dataskyddsåtgärder vid användning av digital teknik med funktioner som innebär monitorering, sensorering eller positionering tillkommit. Vidare ska den som beviljats en insats som genomförs med digital teknik samtycka till behandlingen av personuppgifter. Det är ett integritetshöjande samtycke och inte en rättslig grund för att behandla personuppgifter. Om insatsen medför behandling av personuppgifter som avser en närstående som stadigvarande sammanbor med den som beviljats insatsen, ska även den närstående ge ett integritetshöjande samtycke till behandlingen. Socialnämnden ska därutöver säkerställa att 1. endast de personuppgifter som är nödvändiga för att uppnå ändamålet med användningen av tekniken behandlas, och 2. insamlade personuppgifter inte sparas under längre tid än vad som är nödvändigt för att uppnå det ändamål för vilket uppgifterna samlades in. Bestämmelser om villkor för behörighetstilldelning och åtkomstkontroll har också tillkommit. Ändringarna har trätt i kraft den 1 mars 2024.

Lagändringarna omfattar bara användning av välfärdsteknik på personer med beslutsförmåga. Regeringen konstaterar i propositionen att frågan om insatser till personer med nedsatt beslutsförmåga är komplex och berör flera områden, till exempel hälso- och sjukvården. Enligt regeringen kräver den frågan ytterligare beredning. Regeringen har därefter tillsatt en särskild utredning för att utreda möjligheten att tillhandahålla insatser som inkluderar välfärdsteknik för övriga delar av socialtjänstlagen och för personer med insatser enligt lagen om stöd och service för personer med funktionsnedsättning (LSS) samt för personer med nedsatt beslutsförmåga.

Definition av välfärdsteknik

Socialstyrelsen har en definition av begreppet *välfärdsteknik*: digital teknik som syftar till att bibehålla eller öka trygghet, aktivitet, delaktighet eller självständighet för en person som har eller löper förhöjd risk att få en funktionsnedsättning. Enligt definitionen är målet med användningen av välfärdsteknik högre kvalitet och effektivitet i vård och omsorg på samhällsnivå. Användningen av välfärdsteknik inom socialtjänsten kan sägas ha två syften, att ge enskilda trygghet och självständighet samt att vara ett stöd för personalen och omsorgsgivaren. Välfärdstekniken bygger ofta på funktioner såsom monitorering (till exempel tillsyn via kamera), sensorering (till exempel tillsyn via rörelsedetektor eller larmmattor) eller positionering (exempelvis GPS/mobilt trygghetslarm), vilka alla innebär funktioner som registrerar var den enskilde befinner sig, på ett mer eller mindre ingripande sätt.

Definition hjälpmedel för det dagliga livet

En term som ligger nära välfärdsteknik är *hjälpmedel för det dagliga livet*. Socialstyrelsens definition av hjälpmedel är en individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning. Gränsen mellan välfärdsteknik och hjälpmedel för det dagliga livet är inte skarp utan vissa produkter kan ges till den enskilde både som välfärdsteknik via ett biståndsbeslut enligt socialtjänstlagen eller som ett förskrivet hjälpmedel enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) exempelvis läkemedelsautomater.

Andra sätt att erhålla viss välfärdsteknik

Kommunen kan också efter en individuell bedömning besluta om digital teknik som ett led i bostadsanpassning enligt lagen (2018:222) om bostadsanpassningsbidrag. När det gäller bostadsanpassning kan det till exempel handla om spisvakt eller automatiska dörröppnare. Välfärdstekniska produkter kan även finnas som generell utrustning i verksamheten och ibland installerad på ett särskilt boende. Slutligen finns en del välfärdstekniker på konsumentmarknaden som enskilda kan införskaffa för privat bruk.

Monitorering, sensorering och positionering

All användning av digitala produkter som innebär monitorering, sensorering och/eller positionering utgör enligt grundlagen en form av övervakning eller kartläggning (se nedan). Inom socialtjänsten är den avsedda effekten med dessa välfärdstekniker att skapa trygghet, självständighet och aktivitet för enskilda i det egna hemmet, inte att övervaka dennes rörelser och privatliv.

Grundlagsskydd

Trots att välfärdstekniska produkter i språklig mening inte övervakar någon, kan det inte uteslutas att användningen av sådan trygghetsskapande välfärdsteknik inom socialtjänsten omfattas av ett grundlagsskydd som innebär att myndigheter inte får kartlägga och övervaka enskilda personer. Bestämmelsen finns i regeringsformen, 2 kap. 6 § andra stycket: ”Var och en är gentemot det allmänna skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten, om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållande”. Det är orden ”betydande intrång” som skapar osäkerhet om grundlagsskyddet alls är tillämpligt inom socialtjänsten. En digital tillsyn framstår som mindre ingripande för den personliga integriteten än en fysisk då den förutsätter en persons närvaro i någons hem eller fysisk ledsagning vid vistelse utomhus.

Grundlagsskyddet kan inskränkas genom lagstiftning eller samtycke. Dokumentation inom socialtjänsten är ett exempel på en kartläggning av enskildas personliga förhållanden som omfattas av grundlagsskyddet. Denna kartläggning har ett tydligt stöd i socialtjänstlagens dokumentationsbestämmelse (11 kap. 5 §). Enligt bestämmelsen ska handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling dokumenteras. Bestämmelsen kompletteras av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av bland annat socialtjänstlagen. Av 7 § lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten får personuppgifter behandlas som ”lämnats i ett ärende eller är nödvändiga för verksamheten”. Något samtycke behöver således inte lämnas av den enskilde till socialnämnden eller en privat utförare för att dokumentera en insats eller ett genomförande. Samma krav på dokumentation av bedömningar och åtgärder finns inom den kommunala hälso- och sjukvården.

Samtycke

Oavsett hur uppgifterna samlas in innebär användning av välfärdsteknik ingen ändring av socialtjänstlagens grundprincip att biståndsinsatser bara ska kunna ges till den enskilde om den enskilde frivilligt samtycker till dem. Det innebär att även om en användning av välfärdsteknik utgör ett "betydande intrång" i den enskildes eller närståendes personliga integritet så blir användningen förenlig med grundlagsskyddet i 2 kap. 6 § andra stycket regeringsformen, då det inte är avsett att tekniken ska kunna användas utan den enskilda biståndsmottagarens samtycke. Utmaningen är de fall där välfärdsteknik aktualiseras i biståndsinsatser för enskilda med permanent nedsatt kognitiv förmåga i syfte att skapa trygghet och självständighet för densamme samt att vara ett stöd för personalen och omsorgsgivaren. I dessa fall kan inte ett samtycke från den enskilde inhämtas.

2. Integritetsskyddsmyndigheten om kameraanvändning inom socialtjänsten

Integritetsskyddsmyndigheten (IMY) har i ett enskilt fall ansett att det inte finns stöd i lag för att använda tillsynskamera i ett LSS-boende (2020-11-24, dnr DI-2019-7782). Kameran var uppsatt utanför den enskildes sovrum och var påslagen dygnet runt i ett år. Den enskilde hade en förordnad förvaltare. Omständigheterna kring beslutet för insatsen, installationen och förvaltarens roll var enligt IMY:s beslut oklara.

IMY ansåg att kameraanvändningen inte var tillståndspliktig enligt kamera-bevakningslagen utan reglerades i huvudsak av dataskyddsförordningen och lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten. IMY ansåg vidare att kameraanvändningen hade inneburit ett betydande intrång i den enskildes personliga integritet och att grundlagsskyddet för kartläggning och övervakning var tillämpligt på kameraanvändningen. Grundlagsskyddet kan inskränkas genom lag. IMY granskade därför om lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten gav stöd för kameraanvändningen. IMY bedömde dock att lagen inte är tillräcklig tydlig avseende användning av kamera och att det "inte kan antas att enskilda kan förutse att socialtjänsten kan komma att utföra integritetskänslig kamerabevakning." Därmed var behandlingen av personuppgifter i samband med kameraanvändningen otillåten i det enskilda fallet. IMY:s beslut överklagades inte.

De beslut IMY fattar och som berör en kommuns tillsyn och tillämpning av integritetslagstiftning är tills vidare vägledande för övriga kommuner. De ändringar som nu trätt i kraft i socialtjänstlagen om användning av välfärdsteknik syftar till att råda bot på den oklarhet om uttryckligt lagstöd som IMY ger uttryck för. Samtidigt finns det inte några bestämmelser i socialtjänstlagen som hindrar att insatser ges med stöd av välfärdsteknik eller används i andra verksamheter än enbart hemtjänst och boende i särskilda boendeformer för äldre.

3. SKR:s bedömning

Grundlagsskyddet mot myndigheters kartläggning eller övervakning avser situationer där den enskilde inte är medveten om intrånget. Så kan vara fallet när den enskildes kognitiva förmåga är tillfälligt eller permanent nedsatt, såsom i ovan nämnda tillsynsbeslut från IMY. Om en åtgärd däremot förutsätter den enskildes godkännande, är det intrång som åtgärden innebär normalt inte av så allvarlig beskaffenhet att den ska omfattas av grundlagsskyddet (prop. 2009/10:80 s. 178 f.).

Socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för enskildas självbestämmande och integritet. Så långt det är möjligt ska enskilda kunna välja hur stöd och hjälp ges och insatserna ska utformas tillsammans med den enskilde. Digitala lösningar inom ramen för insatser i ordinärt eller särskilt boende får således användas, men först efter att socialnämnden försäkrat sig om att den enskilde är införstådd med att den sker med digital teknik och har samtyckt till densamma. Den enskilde kan då ”företse” användningen, vilket är en förutsättning för att kunna behandla personuppgifter med stöd av lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten.

Av 2 kap. 3 § socialtjänstförordningen framgår att i särskilt boende ska det, utifrån den enskildes aktuella behov, finnas tillgång till personal dygnet runt som utan dröjsmål kan uppmärksamma om en boende behöver stöd och hjälp. Enligt förordningsmotivet (FM 2016:1) till paragrafen ställs det inget krav i förordningen på vilket sätt personal kan uppmärksamma att en boende har behov av hjälp. Den som driver ett särskilt boende får själv bedöma på vilket sätt tekniskt stöd kan vara lämpligt. Det är viktigt enligt motivet att tekniskt stöd används på ett sådant sätt att det inte är till nackdel för den enskilde.

SKR har i förevarande vägledning utgått från IMY:s beslut i det refererade tillsynsärendet och från de ändringar som gjorts av socialtjänstlagen och lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten. Kameraanvändning är med anledning av IMY:s beslut uteslutet om den enskilde har en permanent nedsatt kognitiv förmåga och ett samtycke från en behörig företrädare saknas. (Beträffande företrädare för den enskilde, se avsnitt 4.10.) Andra tekniker som är mindre ingripande mot den personliga integriteten kan istället övervägas i syfte att uppnå samma syften som trygghetskamera, till exempel sensorteknik.

SKR:s bedömning är att sensorteknik inte omfattas av grundlagsskyddet i 2 kap. 6 § andra stycket regeringsformen då sådan teknik inte utgör ett ”betydande intrång” i den personliga integriteten och att stöd därmed finns i socialtjänstlagen för digital tillsyn i den formen för personer med nedsatt kognitiv förmåga. Med sensor menar SKR en produkt som inte tillåter att den enskilde kan identifieras via bild eller ljud, till exempel sensormatta, värmesensor och kamera med oskärpa. Det samtycke som från och med 1 mars 2024 ska lämnas av den enskilde vid användning av välfärdsteknik som har funktioner som möjliggör sensorering, aktualiseras inte enligt SKR:s bedömning när den enskilde saknar helt kognitiv förmåga att lämna ett sådant samtycke. Lagstiftaren har anfört att gällande rätt, såsom socialtjänstlagen och lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, aldrig har hindrat användning av välfärdsteknik, varken före eller efter lagändringen. Vidare har anförts att ändringarna som gäller från 1 mars 2024 omfattar bara användning av välfärdsteknik på personer med beslutsförmåga (prop. 2022/23:133 s. 25). Det har alltså inte varit lagstiftarens avsikt att helt exkludera användningen av digital teknik beträffande beslutsförmögna som är föremål för samhällets vård. Däremot ska en närstående som stadigvarande sammanbor med den som beviljas insatsen samtycka till behandlingen av dennes personuppgifter, om denne har beslutsförmåga.

SKR bedömer vidare att en god man eller förvaltare som har ett förordnande av domstol att "bevaka den enskildes rätt" samt innehavare av framtidsfullmakt och anhörigbehöriga får lämna samtycke till insats och genomförande av digital tillsyn under förutsättning att den enskilde inte motsätter sig det. Se bland annat NJA 2021 s-1181, punkt 21 i domskäl.

4. Vägledning

Denna vägledning uppehåller sig vid de moment i handläggningen och verkställandet av olika trygghetskapande välfärdstekniker för att säkerställa en lagenlig användning.

4.1. Ansökan om bistånd

En ansökan om bistånd om insatser i ordinärt boende som inkluderar en digital teknik/välfärdsteknik brukar handläggas traditionsenligt, det vill säga genom en utredning och en individuell bedömning av behovet av insatser som antingen bifalles eller avslås. Om socialnämnden använder sig av en förenklad handläggning (förenklat beslutsfattande) vid bistånd till hemtjänstinsatser som inkluderar en digital teknik görs normalt ingen utredning eller individuell bedömning av behovet före beslut (4 kap. 2 a § socialtjänstlagen). Vilka tjänster som kan omfattas av ett förenklat beslutsfattande ska vara reglerat av socialnämnden. Biståndsbeslutet ska innehålla beslut om själva insatsen, inte hur den ska verkställas.

Vid förenklad handläggning ska den enskilde dock alltid också informeras om

- rätten att få sin ansökan utredd och behovsbedömd,
- hur man kan påverka utförandet och
- hur uppföljningen görs.

Socialnämnden kan sedan 1 juli 2022 även använda sig av automatiserat beslutsfattande för vissa typer av ärenden. En nämnd får delegera beslutanderätten till presidiet, ett utskott, en ledamot, en ersättare eller en automatiserad beslutsfunktion i ett visst ärende eller en viss grupp av ärenden. En nämnd får även uppdra åt en anställd att besluta enligt 7 kap. 5 – 8 §§ kommunallagen. Digitala trygghetslarm kan exempelvis vara ett sådant ärende där kommunen kan välja att automatisera beslutsfattandet.

4.2. Digital tillsyn natt i ordinärt boende

Syftet med trygghetskamera inom ramen för insatsen digital tillsyn i ordinärt boende är att socialtjänsten ska kunna utföra fjärrtillsyn över en person samt erbjuda en mer ändamålsenlig insats för denne.

Många enskilda har även behov av fysiska insatser under natten. Då kan den digitala tillsynen kombineras med fysiska besök från verksamheten.

Digital tillsyn används främst för att upptäcka fall och eller andra behov som kan uppstå på natten. Tillsyn med kamera är inte lämplig för att övervaka andningssvårigheter eller andra hälsoproblem hos den enskilde. Det finns andra digitala lösningar som är mer lämpade för att övervaka andning och puls och de utgår alltid från behov och ska tillgodoses enligt hälso- och sjukvårdslagen. Ett alternativ är fysisk tillsyn. Det är viktigt att väga in den enskilde personens alla behov vid biståndsbedömningen och planering av genomförandet. Digital teknik enligt socialtjänstlagen får också bara användas utanför den mänskliga kroppen.

4.3. Digital ledsagning/mobila trygghetslarm

Mobilt trygghetslarm är en annan teknik för en form av tillsyn och trygghetsskapande utanför hemmet. Den digitala insatsen kan användas för att lokalisera den enskilde vid behov, om den enskilde har ramlat eller inte hittar hem. Larmet kan vara aktivt eller passivt beroende på samtycke och den individuella anpassningen. Insatsen kan också i en del fall ersätta fysisk ledsagning samt stimulera till hälsofrämjande aktiviteter och egna promenader.

4.4. Digital teknik i särskilt boende

Kameraanvändning inom socialtjänsten förutsätter att brukaren har en kognitiv förmåga att förstå och godkänna en insats i form av digital tillsyn. Trygghetskamera i särskilt boende får således användas under de förutsättningar som följer för användning av trygghetskamera eller andra mindre ingripande trygghetstekniker i ordinärt boende.

Har en person en permanent nedsatt kognitiv förmåga, innebär både tilläggen i socialtjänstlagen och lagen om behandling av personuppgifter att trygghetskamera inte får användas (såvida inte en god man, förvaltare, innehavare av en framtidsfullmakt eller en anhörigbehörig) kan lämna ett samtycke till insats och genomförande av digital tillsyn under förutsättning att den enskilde inte motsätter sig det; se avsnitt 4.10. Socialnämnden ska i dessa fall respektera grundlagsskyddet mot betydande intrång i den personliga integriteten hos enskilda som sker genom övervakning (se avsnitt 1). Socialnämnden måste därför överväga andra, mindre ingripande åtgärder som inte omfattas av grundlagsskyddet för enskilda, men bidrar till socialtjänstens uppdrag att skapa trygghet och säkerhet för de boende.

Sensorteknik av olika slag är en sådan mindre ingripande åtgärd än trygghetskamera som inte omfattas av grundlagsskyddet och som har stöd i både social-

tjänstlagens bestämmelser och lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten. Lagstiftaren har inte heller hävdats att all välfärdsteknik utgör ett betydande intrång i den personliga integriteten (prop. 2022/23:131 s. 21). En grundförutsättning för att ge en insats med sensorteknik är att den är individuellt behovsprövad och att andra åtgärder inte tillgodoser behovet (till exempel mobila trygghetslarm). En annan att produkten inte tillåter att den enskilde kan identifieras via bild eller ljud. Den individuella behovsprövningen ska dokumenteras i verksamhetens dokumentation, liksom valet av sensorteknik. Behovet bör regelbundet omprövas enligt särskild rutin eller vid förändrade förhållanden, till exempel vid byte av boende, behovet av omsorg eller förändringar i hälsotillståndet.

4.5. Monitorering, positionering eller sensorering?

Digital teknik kan användas på olika sätt och för olika behov i både ordinärt och särskilt boende, exempelvis i trygghetsskapande syfte, för tillsyn, sociala kontakter eller för att larma om behov. Digital teknik har två huvudsakliga användningsområden:

Avvikelse-detektering – teknik som automatiskt reagerar på en avvikelse och sänder ett larm till personalen, benämns även passivt larm.

Visuell teknik - fysisk tillsyn på distans som främst sker på i förväg bestämda tider men som också kan göras vid ett larm enligt ovanstående punkt.

De tekniska lösningar som lagstiftaren anger och som på olika sätt registrerar var, när och hur den enskilde rör och befinner sig och som kan vara mer eller mindre ingripande, benämns:

Monitorering: Med monitorering avses en teknisk funktion som innebär att uppgifter om var den enskilde är och hur denne rör sig kan uppfattas visuellt, t.ex. en kamera.

Positionering: Med positionering avses en teknisk funktion hos digital teknik som innebär att uppgifter om var den enskilde befinner sig samlas in, t.ex. en inbyggd gps-funktion i en klocka.

Sensorering: Med sensorering avses en teknisk funktion som innebär att uppgifter om den enskildes rörelser eller massa samlas in, t.ex. en matta som känner av en viss tyngd över en viss yta.

Det är således fråga om digital teknik med funktioner som gör att den enskilde kan identifieras direkt och funktioner som gör att den enskilde kan identifieras indirekt genom att visa en bestämd plats som denne befinner sig på. Att använda digital teknik innebär att behandling av personuppgifter sker i realtid redan när insatsen utförs i stället för den senare tidpunkten när uppgifterna förs in i personakten.

Det är inte självklart att exempelvis trygghetskamera alltid är förstahandsvalet vid tillsyn eller andra trygghetsskapande insatser. Det är den enskildes behov och önskemål som är styrande. Teknikutvecklingen har medfört att det finns ett större urval av trygghetsskapande produkter på marknaden som i högre utsträckning än monitorering (kamera) tar i beaktande enskildas personliga integritet och privatliv. Som exempel kan nämnas sensorgolv, värmekamera, mobila trygghetslarm och kamera med oskärpa. Gemensamt för dessa tekniker är att den enskilde inte kan identifieras på bild eller video.

Avvikelse-detektering genom mobila trygghetslarm eller sensorteknik bör alltid övervägas vid olika insatser såvida inte den enskildes behov eller önskemål talar för att en visuell insats (trygghetskamera) är det mest ändamålsenliga alternativet.

4.6. Information, samtycke och dokumentation

Insatser inom socialtjänsten ska utformas tillsammans med den enskilde och är helt frivilliga för denne. Om biståndet ska verkställas med stöd av en digital teknik bör socialtjänsten beskriva syftet med vad? och användning av vad?.

Av dokumentationen vid bistånd till en insats som utförs med en digital teknik bör det framgå

1. vilken information som har lämnats till den enskilde och till närstående som stadigvarande sammanbor med den enskilde om sättet som insatsen utövas,
2. när och på vilket sätt informationen har lämnats,
3. namn och befattning eller titel på den som har lämnat informationen.

Även vid förenklad handläggning bör motsvarande information och dokumentation genomföras.

Det finns inga särskilda krav på hur ett samtycke till en insats inom socialtjänsten ska vara utformat. Samtycke till bistånd och genomförande av insatsen kan

vara både skriftligt och muntligt. Det gäller även det samtycke som enligt lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten ska lämnas vid användning av välfärdsteknik som har funktioner som möjliggör monitorering, sensorering eller positionering (se nästa avsnitt). När en person har ansökt och fått bistånd till insatsen kan socialtjänsten utgå från att denne samtyckt till insatsen.

När insatsen därefter ska genomföras, till exempel hemtjänst som inkluderar en digital lösning, bör stödet enligt socialtjänstlagen utformas tillsammans med den enskilde.

Dokumentera även om andra alternativ övervägts eller erbjudits av socialtjänsten men som den enskilde avstått från för att denne vill ha insatsen utförd digitalt.

Om den enskilde motsätter sig att en insats ges med digital teknik behöver socialtjänsten erbjuda andra insatser utan digital teknik i syfte att ge den enskilde en skälig levnadsnivå. Den enskildes inställning och skälet till att denne motsätter sig en digital lösning på tillsynen bör dokumenteras i socialtjänstjournalen.

4.7. Behandling av personuppgifter

Det krävs inget samtycke från den enskilde för behandling av personuppgifter som är nödvändig för att arbetsuppgifter inom socialtjänsten ska kunna utföras. Det följer av dataskyddsförordningen (artikel 6.1 och e) samt lagen och förordningen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten. Enligt lagen har enskilda inte heller en rätt att motsätta sig sådan behandling av uppgifter som är tillåten enligt lagen (6 §). Däremot kräver lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten alltid ett särskilt samtycke av den enskilde om den digitala teknik som används vid insatser enligt 4 kap. 2 c § socialtjänstlagen har funktioner som möjliggör monitorering, sensorering eller positionering.

Det rör sig om ett integritetshöjande samtycke, inte ett samtycke till själva insatsen eller till att socialtjänsten får dokumentera insatsen. Samtycket är inte heller den rättsliga grunden för att få behandla personuppgifter.

Om den enskilde avböjer ett erbjudande om insats eller i ett senare skede motsätter sig insatsen eller återkallar ett samtycke till behandling av

personuppgifter i samband med användning av digital teknik som positionerar, monitorerar eller sensorerar enskilda enligt den nya reglering i lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten från 1 mars 2024 får socialtjänsten i praktiken inte använda välfärdsteknik vid utförande av insatsen. Manuella alternativ som inte innefattar digital teknik måste övervägas för att genomföra insatsen.

Lagen och förordningen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten kompletterar dataskyddsförordningen, inte ersätter den. Det innebär att om en viss fråga inte regleras av lagen eller förordningen, gäller dataskyddsförordningen för socialtjänstens behandling av personuppgifter, bland annat de grundläggande dataskyddsprinciperna i artikel 5.1 och bestämmelserna om information om behandlingen i artiklarna 12 – 14.

4.8. Skyltning

Kamerabevakningslagens bestämmelser om *tillstånd* för användning av kamera är inte tillämpliga på en digital lösning såsom trygghetskamera, varken i ordinärt eller särskilt boende. Hemmet är ingen plats dit allmänheten har tillträde. Något krav på socialtjänsten att söka tillstånd finns därmed inte.

Att användning av trygghetskamera inom hemtjänsten är tillståndsfri innebär endast att reglerna i kamerabevakningslagen om tillstånd för kamerabevakning inte gäller. Andra regler i kamerabevakningslagen gäller precis som för tillståndspliktig kamerabevakning, såsom regler om tystnadsplikt och information om kamerabevakning.

Vidare framgår det av 15 § kamerabevakningslagen att upplysning om kamerabevakning ska lämnas genom tydlig skyltning eller på något annat verksamt sätt.

Enligt IMY:s vägledning om kamerabevakning ska den viktigaste informationen till enskilda lämnas på skylten, till exempel uppgift om vem som bedriver bevakningen, kontaktuppgifter till denna, för vilket ändamål bevakningen bedrivs och att registrerade har vissa rättigheter enligt dataskyddsförordningen. Även uppgift om ljud avlyssnas eller spelas in ska skyltas och om bild- och ljudupptagning sparas eller inte.

Skylden ska även innehålla en hänvisning till all nödvändig information enligt dataskyddsförordningen om behandlingen av personuppgifter. Det kan enligt

IMY till exempel vara en webbplats eller ett telefonnummer som går att ringa för att få information.

Notera att definitionen för "kamerabevakning" enligt kamerabevakningslagen innefattar förutom TV-kamera även annan optisk-elektroniskt instrument eller en därmed jämförbar utrustning. Med "jämförbar utrustning" avses instrument som kan nyttja sådan elektromagnetisk strålning som röntgen och radiofrekvent strålning. Det innebär att viss sensorteknik kan kräva skyltning, till exempel värmekamera och så kallad TOF-kamera.

Socialtjänsten bör med anledning av detta lagkrav införskaffa särskilda skyltar om att trygghetskamera används och som kan placeras på lämplig plats i den enskildes boende, ordinärt som särskilt. I det särskilda boendet bör skylten finnas i den enskildes lägenhet då tillsynen är en individuell åtgärd. Detta kan göras så diskret som möjligt men ändå tillräckligt tydligt för att besökare ska kunna ta del av informationen.

4.9. Läkemedelsautomater

Läkemedelsautomater är en form av välfärdsteknik, tillika medicinteknisk produkt, som främst används inom ramen för hälso- och sjukvårdslagen men kan även användas enligt socialtjänstlagen som hjälp vid bistånd till egenvård.

SKR har tagit fram en separat vägledning om de juridiska aspekterna för användning av läkemedelsautomater i den kommunala vården och omsorgen. Vägledningen behandlar huvudalternativet där läkemedelsautomaten används som en del i patientens vård under hälso- och sjukvårdslagen och vad som är viktigt gällande beslut om övertagande av ansvar för den enskildes läkemedelshantering, ansvar och delegering samt läkemedelshantering och användning av medicinteknik enligt Socialstyrelsens föreskrifter. Det mindre vanliga alternativet att läkemedelsautomaten används med stöd av socialtjänstlagen för bistånd till egenvård beskrivs också i vägledningen.

Användningen av läkemedelsautomater innefattar en form av övervakning av den enskildes läkemedelsintag vilket i sig utgör känsliga personuppgifter enligt dataskyddsförordningen. Övervakningen består i att läkemedelsautomaten larmar den kommunala vården om den enskilde inte tagit sina schemalagda läkemedel. Som framhållits avser grundlagsskyddet i 2 kap. 6 § andra stycket regeringsformen myndigheters kartläggning eller övervakning i situationer där

den enskilde inte är medveten om intrånget. Eftersom läkemedelsautomater i första hand används i egna boenden och med den enskildes samtycke aktualiseras inte grundlagsskyddet.

Bestämmelserna i lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten om samtycke till användning av välfärdsteknik reglerar endast socialtjänstens användning av digital teknik och behandlingen av personuppgifter vid sådan användning. Om läkemedelsrobotar förskrivs eller används med stöd av hälso- och sjukvårdslagen, aktualiseras inte nu nämnda bestämmelser och krav, oavsett om den enskilde är beslutsförmögen eller inte.

4.10. Företrädare för den enskilde

En enskild som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person eller inte klarar att vårda sig eller sin egendom, kan under vissa förhållanden få en legal ställföreträdare utsedd av domstol i form av en god man respektive en förvaltare (11 kap. 4 och 7 §§ föräldrabalken). Vid godmanskap behåller den enskilde sin egen rättshandlingsförmåga. Den gode mannen kan antingen genom samtycke eller, om den enskilde saknar förmåga att lämna samtycke, företräda den enskilde vid rättshandlingar med mera. Vid förvaltarskap saknar den enskilde egen rättshandlingsförmåga (se 11 kap. 9 § FB) med utgångspunkt från domstolsförordnandets omfattning.

Gode män och förvaltare är inte behöriga att företräda den enskilde i frågor om att ingå äktenskap, bekräfta faderskap, upprätta testamente eller liknande ”frågor av utpräglat personlig karaktär” (12 kap. 2 § föräldrabalken). Ansökan om bistånd enligt socialtjänstlagen samt samtycke till genomförande av insats, inklusive digital teknik, torde normalt sett inte utgöra en ”fråga av utpräglat personlig karaktär”. Det innebär att om en god man eller förvaltare har i sitt uppdrag från domstol att ”bevaka” den företräddes ”rätt”, kan denne ansöka om en insats som innefattar ett utförande med en digital lösning. Verksamheten måste i varje enskilt fall kontrollera att ställföreträdarens förordnande innefattar ett uppdrag att bevaka åtminstone den enskildes rätt.

En enskild person kan också företrädas genom endera framtidsfullmakt eller genom anhörigbehörighet. Framtidsfullmakt är ett civilrättsligt institut där den enskilde, när denne har kognitiv förmåga, upprättar en fullmakt för framtiden

där det tydliggörs vem eller vilka som ska ha behörighet att företräda den enskilde när denne saknar kognitiv förmåga samt därutöver omfattningen av framtidsfullmakten. Vidare finns möjligheten för anhöriga att företräda den enskilde genom 17 kap. föräldrabalken, vilket kallas anhörigbehörighet. Genom anhörigbehörigheten kan anhöriga vara behöriga att företräda den enskilde inom det som anses vara vardagligt. Det rör sig om rättshandlingar, eller saker, kopplade till den enskildes vardag det vill säga ordinära rättshandlingar med anknytning till dennes dagliga livsföring. En vardaglig sak kan vara att ansöka om olika former av bistånd från socialnämnden vilket bör innefatta även trygga åtgärder och insatser enligt denna vägledning. Vad som är vardagligt och därmed ryms inom behörigheten får dock avgöras i varje enskilt fall.

Om den enskilde tydligt protesterar mot att insatsen utförs med stöd av en digital teknik, måste verksamheten utgå från den enskildes åsikt. I det läget får frågan anses vara av ”utpräglat personlig karaktär” i och med att den enskilde tydligt motsätter sig användning av välfärdstekniken. Gode män, anhörigbehöriga eller innehavare av framtidsfullmakt kan i en sådan situation inte företräda den enskilde eller lämna ett sådant samtycke som från och med 1 mars 2024 krävs för användning av välfärdsteknik som har funktioner som möjliggör, monitorering, sensorering eller positionering. Undantaget är förvaltare som är behörig att ge ett sådant samtycke även om den enskilde uttryckligen motsätter sig den digitala tekniken.

Även om legala ställföreträdare kan samtycka till användning av välfärdsteknik för en enskilds räkning bör socialnämndens utgångspunkt vara att välja den minst ingripande åtgärden. Avvikelse-detektering genom olika former av sensorteknik bör därför alltid övervägas i första hand för personer med nedsatt beslutsförmåga.

4.11. Dataskyddskonsekvensbedömning

Av artikel 35 i dataskyddsförordningen följer att en personuppgiftsansvarig, till exempel en socialnämnd, i vissa fall måste göra en konsekvensbedömning avseende dataskydd, det vill säga göra en bedömning av en planerad behandlingens konsekvenser för skyddet av personuppgifter. Skyldigheten gäller om en typ av behandling, särskilt med användning av ny teknik och med beaktande av dess art, omfattning, sammanhang och ändamål, sannolikt leder till en hög risk för fysiska personers rättigheter och friheter. Skyldigheten gäller en viss typ av behandling, inte viss individ, till exempel en digital tjänst eller applikation.

Av artikel 35.7 i dataskyddsförordningen framgår vad en konsekvensbedömning ska innehålla. Den ska åtminstone innehålla en beskrivning av den planerade behandlingen och behandlingens syften, en bedömning av behovet av och proportionaliteten hos behandlingen, en bedömning av riskerna för de registrerades rättigheter och friheter samt de åtgärder som planeras för att hantera riskerna och visa att dataskyddsförordningen efterlevs.

En konsekvensbedömning kan således beskrivas som ett verktyg för att identifiera risker med behandlingen av personuppgifter och ta fram rutiner och åtgärder för att hantera riskerna, och därmed bedöma om behandlingen är proportionerlig i förhållande till syftet med den. Att genomföra en konsekvensbedömning innan behandlingen påbörjas är således ofta en viktig åtgärd för att bedöma om en behandling är laglig.

Enligt artikel 36 i dataskyddsförordningen ska den personuppgiftsansvarige samråda med IMY före behandlingen om en konsekvensbedömning avseende dataskydd enligt artikel 35 visar att behandlingen sannolikt skulle kunna leda till en hög risk för enskildas fri- och rättigheter om inte den personuppgiftsansvarige vidtar åtgärder för att minska risken.

Europeiska dataskyddsstyrelsen, EDPB, har tagit fram riktlinjer beträffande i vilka situationer en behandling sannolikt leder till en hög risk för fysiska personers fri- och rättigheter.¹ I riktlinjerna anges nio kriterier som ska beaktas vid bedömningen av om en behandling av personuppgifter sannolikt leder till en hög risk för den registrerade.

IMY har, med ledning av riktlinjerna, beslutat om en förteckning över personuppgiftsbehandlingar som omfattas av krav på konsekvensbedömning avseende dataskydd (se www.integritetsskyddsmyndigheten.se). Förteckningen kompletterar och specificerar artikel 35.1 och är avsedd att närmare exemplifiera när förutsättningarna i den bestämmelsen kan anses vara uppfyllda. Förteckningen är inte avsedd att på ett uttömmande sätt ange när en konsekvensbedömning måste göras.

¹ Riktlinjer om konsekvensbedömning avseende dataskydd och fastställande av huruvida behandlingen ”sannolikt leder till en hög risk” i den mening som avses i förordning 2016/679, WP 248 rev. 01.

Kriterier som ska beaktas vid bedömningen av om en planerad behandling sannolikt leder till hög risk är bland annat om behandlingen avser systematisk övervakning av människor, känsliga uppgifter eller uppgifter av mycket personlig karaktär, uppgifter om sårbara personer eller användning av ny teknik eller nya organisatoriska lösningar.

En konsekvensbedömning ska göras om minst två av de i förteckningen uppräknade punkterna finns med i den planerade behandlingen.

Det är endast obligatoriskt att utföra en konsekvensbedömning om den planerade behandlingen ”sannolikt leder till en hög risk för fysiska personers rättigheter och friheter”. Om en behandling uppfyller två eller flera av kriterierna, men den personuppgiftsansvarige gör bedömningen att den sannolikt inte leder till en hög risk bör den personuppgiftsansvarige motivera och dokumentera anledningarna till att en konsekvensbedömning inte utförs och inkludera dataskyddsombudets synpunkter.

I slutet av IMY:s förteckning ges också exempel på när minst två av kriterierna ska anses föreligga och därmed när en konsekvensbedömning måste göras. Som exempel anges när verksamheter inom social omsorg använder kamerabevakning i människors boende.

Det kan konstateras att socialtjänsten har en skyldighet att genomföra en konsekvensbedömning eftersom ett flertal kriterier i IMY:s förteckning är uppfyllda vid användning av trygghetskamera, mobila trygghetslarm och läkemedelsautomater, såsom systematisk övervakning av människor, känsliga uppgifter eller uppgifter av mycket personlig karaktär, uppgifter om sårbara personer eller tillämpning av ny teknik eller organisatoriska lösningar.

Av IMY:s förteckning framgår även att när verksamheter inom social omsorg använder välfärdsteknik, till exempel robotar eller kamerabevakning, i människors boende, så är det ett exempel på behandling som kräver att en konsekvensbedömning utförs. Då anses kriterierna gällande systematisk övervakning, behandling av känsliga personuppgifter samt användning av ny teknik eller nya organisatoriska lösningar vara uppfyllda.

Konsekvensbedömningen behöver bara genomföras en gång, men ska ses över vid behov, till exempel vid organisationsförändringar eller inköp av ny teknik (artikel 35.11 dataskyddsförordningen).

Har digitala tekniker, som innebär övervakning eller att känsliga uppgifter hanteras, redan införts, ska en dataskyddskonsekvensbedömning genomföras så snart som möjligt. Det kan vara lämpligt att i samband med konsekvensbedömningen inhämta synpunkter från ett urval personer i den aktuella målgruppen för digital tillsyn (artikel 35.7 i dataskyddsförordningen). Ta hjälp av dataskyddsombudet i kommunen med konsekvensbedömningen.

Bedömer socialnämnden, trots kompenserande åtgärder och de rekommendationer som lämnas i denna vägledning, att det finns en kvarstående sannolik hög risk för enskildas fri- och rättigheter vid användning av digital teknik, ska nämnden begära förhandssamråd hos IMY.

5. Kom-ihåg lista

1. Biståndsbeslutet ska innehålla beslut om själva insatsen, inte hur insatsen ska verkställas.
2. När den enskilde samtycker till en insats och till användning av välfärdsteknik som övervakar eller kartlägger den enskild så går det bra att använda välfärdsteknik men se till att
 - dokumentera samtycke för insats, genomförande och personuppgiftsbehandling noga
 - dokumentera samtycke med närstående som är stadigvarande sammanboende med den enskilde
 - överväg vilken teknik som ska användas och välj den minst ingripande som uppfyller behovet
3. När den enskilde inte kan ta ställning till insatsen och genomförandet av insatsen så kan
 - god man, förvaltare eller innehavare av framtidsfullmakt som har ett förordnande att "bevaka den enskildes rätt", liksom anhörigbehöriga, lämna samtycke till insatsen, genomförande och personuppgiftsbehandling.
 - digital teknik ändå användas om man väljer en mindre ingripande funktion som inte "träffas" av grundlagsskyddet i RF 2:6 men har stöd i socialtjänstlagen, vilket innebär att sensorer och mobila trygghetslarm kan användas
4. Oavsett samtycke eller ej så ska socialnämnden
 - beakta att insatsen alltid är skälig, rimlig och proportionerlig i förhållande till vad man vill uppnå
 - behandla endast de personuppgifter som är nödvändiga för att uppnå ändamålet med användningen av tekniken, inte spara insamlade personuppgifter under längre tid än vad som är nödvändigt för att uppnå det ändamål för vilket uppgifterna samlades samt vid användning av sensorteknik på beslutsoförmögna inte behandla några personuppgifter alls
 - göra en dataskyddskonsekvensbedömning vid införandet av nya digitala tjänster eller så snart som möjligt om införande har skett redan
 - upplysa om kamerabevakning och viss sensorteknik genom tydlig skyltning eller på annat verksamt sätt samt även om ljud avlyssnas eller tas upp vid bevakningen
5. När den enskilde motsätter sig välfärdsteknik eller inte vill ge ett samtycke till personuppgiftsbehandling för användning av digital teknik som positionerar, monitorerar eller sensorerar så ska man alltid avstå.
6. Tänk gärna "Digitalt först" men inte "Digitalt endast eller inget", erbjud fortfarande fysisk insats till de som tackar nej till digitala lösningar.

7. Uppdatera och besluta om riktlinjer och andra vägledande dokument för bistånd och verkställighet till insatserna.

Juridisk vägledning för välfärdsteknik

En vägledning framtagen av SKR Kompetenscenter välfärdsteknik för att använda digitala lösningar vid tillsyn av omsorg om äldre och personer med funktionsnedsättning.

Upplysningar om innehållet

Eva Sahlén, e-post: eva.sahlen@skr.se

© Sveriges Kommuner och Regioner, 2024

ISBN: 978-91-8047-277-7

ISBN 978-91-8047-277-7

Beställ eller ladda ner på webbutik.skr.se

Post: 118 82 Stockholm | Besök: Hornsgatan 20

Telefon: 08-452 70 00 | www.skr.se